

Dominicaanse kerkhistoriografen over de voormalige Nederlandse Antillen

Nederlandse dominicanen, ook wel predikbroeders genoemd, waren van 1870 tot 2009 actief op de vroegere Nederlandse Antillen, over alle zes eilanden verspreid. Naast hun pastoraal-missionaire arbeid wijdde een aantal van hen zich aan de kerkgeschiedenis. Aan vijf paters wordt hier aandacht geschonken. Hoe is hun positie in het kerkhistoriografisch landschap? Wat was hun drijfveer om de kerkhistoriografie van de toenmalige kolonie vast te leggen?¹

Aan de missionering door Nederlandse dominicanen op de voormalige Nederlandse Antillen is tien jaar geleden een eind gekomen. De laatste geschiedschrijver onder hen, Hein Nooijen, is in 2008 naar Nederland gerepatrieerd. Hij overleed in 2017. Daarmee is niet alleen een periode van Nederlandse dominicaanse presentie in de voormalige kolonie afgesloten, maar ook een (voorlopig?) eind gekomen aan de geschiedschrijving van de kerk op de Antillen door Nederlandse missionarissen.

Om de lezer van die presentie nog een indruk te geven: in het midden van de jaren vijftig van de vorige eeuw waren er zo'n zestig tot vijftig predikbroeders op de voormalige Nederlandse Antillen, die dertig parochies bedienden. Alle predikbroeders zijn vanaf 1870 op basis van een missiedecreet van 9 juli 1868, waarbij dit gebied aan de dominicanen werd toevertrouwd, uitgezonden om pastoraal werk te verrichten.

Dominicanen als geschiedschrijvers

Op allerlei terreinen verschenen van de hand van Nederlandse dominicanen in de West publicaties. Dit artikel gaat specifiek in op hen, die opteerden voor kerkhistoriografie, die dan wel verder reikte dan louter parochiële grenzen: Marcus Dahlhaus, Ambrosius Euwens, Mamertus Latour, Menno Brada en Hein Nooijen. Zonder enige academische vooropleiding op het gebied van geschiedenis hebben zij naast hun basispastoraat energie gestoken in de bestudering van het verleden van de Antilliaanse katholieke kerk. Daarmee hebben zij, ieder vanuit zijn eigen optiek en elkaar complementierend, de kerkhistoriografie van de eilanden gestalte gegeven.

Niet onvermeld mag blijven dat er ook een standaardwerk is over de Antillen: de historicus Johan Hartog heeft in zijn vijfdelige – rijk gedocumenteerde – *Geschiedenis van de Nederlandse Antillen* uit de jaren 1953-1961 ruimhartig aandacht besteed aan het katholieke, protestantse en joodse leven in de loop der eeuwen.² Hij kon in zijn werk voortbouwen op dominicaanse schrijvers, terwijl mensen als Latour, Brada en Nooijen zijn standaardwerk op hun beurt ook weer geraadpleegd hebben.

Het kerkelijk bestuur van de Benedenwindse eilanden was eeuwenlang in handen van de bisschoppen van Coro, later van Caracas in Venezuela, hoewel van intensieve bemoeiing geen sprake was. In 1824 kwamen deze eilanden onder leiding van de wereldheer Martinus Niewindt als apostolisch prefect. In de jaren 1842 tot aan zijn dood in 1860 was hij van alle zes eilanden apostolisch vicaris. Daartoe werd hij in 1843 bisschop gewijd. Na de seculiere priesters uit Nederland kwamen – zoals boven al aangegeven – in 1870 de dominicanen. In een eerder artikel in dit tijdschrift ben ik ingegaan op pastoor Jacobus Putman en op recente kerkhistorische publicaties. In dat artikel schreef ik ook een korte inleiding over de 'katholieke missie in de West'.³ In het nu voorliggende artikel focus ik op dominicaanse kerkhistoriografen uit en over dit gebied.

Allereerst geef ik een summere levensloop van de vijf genoemde paters, benoem ik hun relevante publicatie(s) en portretteer ik ze als historici, daarbij nagaand of er een voortschrijdend inzicht is in met name hun aanpak en drijfveer. De eerste drie beschouw ik als pioniers op dit terrein. Zij zijn bekend onder hun kloosternaam; Brada verwisselde tijdens zijn leven zijn kloosternaam Willibrordus in zijn geboortenaam Menno en Nooijen gebruikte zijn roepnaam. Allen hebben vanuit passie het verleden van de Antilliaanse katholieke kerk op schrift gesteld.

Marcus Dahlhaus o.p.

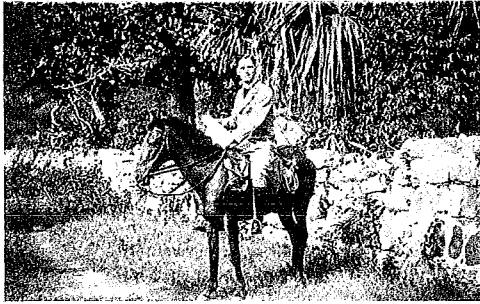

Ambrosius Euwens o.p.

Pioniers: Dahlhaus, Euwens en Latour

Begin twintigste eeuw is door Jordanus Gijlswijk o.p., die op Sint Maarten en Curaçao werkte van 1899 tot 1921, begonnen met een ordening van het bisschoppelijk archief in Willemstad.⁴ Hij legde het fundament voor de geschiedschrijvers. Marcus Dahlhaus is de eerste die in 1924 een belangrijke bijdrage aan de kerkgeschiedenis van de Antillen heeft geleverd met een standaardwerk over het leven van mgr. Niewindt (1824-1860).⁵ Marcus (kloosternaam), Gerardus Johannes Dahlhaus is geboren in Nijmegen in 1868 en trad in de orde der dominicanen. Na zijn filosofische en theologische opleiding werd hij priester gewijd en vertrok naar Curaçao, waar hij in 1897 aankwam. Hij was daar pastor, maar ook secretaris van de bisschop in Willemstad. Daarnaast was hij werkzaam als architect en tekenaar-schilder op het hoofdeiland en op Saba. Hij overleed op Curaçao in 1924.

Zijn gezaghebbend werk over mgr. Niewindt bevat onmisbaar materiaal van wetenschappelijke waarde, wat elders niet meer te traceren valt, zoals Robert Rojer in een studie uit 1997 betoogt.⁶ Dahlhaus heeft deze biografie met de door hem vermelde bronnen goed onderbouwd. Naar diens opvatting heeft alleen de rooms-katholieke kerk alles in het werk gesteld om de bevolking op een hoger plan van beschaving te brengen: met name Niewindt werd gefixeerd als emancipator van de slavernij.⁷ Het gouvernement en de protestantse kerk hebben zich in zijn visie nauwelijks bekommerd om de niet-westerse populatie.

Mamertus Latour o.p. te paard.

Mamertus Latour o.p. in habijt

Zij dwarsboomden hierbij de katholieke kerk voortdurend. Dahlhaus was een zeer veelzijdige, talentvolle persoonlijkheid, maar men kan hem geen professionele historicus noemen.⁸ Hoewel het historiografische de opzet van de levensbeschrijving van mgr. Niewindt was, wint het hagiografische het bij hem van het eerstgenoemde.⁹ Desondanks blijft zijn publicatie voor kerkhistorici een belangrijke studie over de tijd en het leven van mgr. Niewindt. De soms ambtelijke Nederlandse taal was wellicht voor de toenmalige lezer een obstakel, maar anderzijds stond het boek op de nominatie voor een literaire prijs, de Nuyensprijs, die echter vanwege Dahlhaus' geringe oecumenische houding uiteindelijk niet werd toegekend.¹⁰

Als tweede pionier kunnen we Ambrosius Euwens beschouwen. Enkele algemeen historische boeken heeft hij op zijn naam staan: *Gedenkboek Nederland-Curaçao 1634-1934* uit het jaar van zijn overlijden (1934) en het twee jaar na zijn dood door H.M. Hulsman bezorgde *De naam Curaçao. Historie, oorsprong en betekenis*

(1936).¹¹ Op kerkhistorisch terrein kunnen als belangrijkste zijn artikelen over de godsdienstige toestand van Curaçao in de eerste eeuw van het Hollandse bestuur (1634-1742) en over de katholieke missie op Curaçao onder de paters jezuiteten (1704-1713) en met name pater M.A. Schabel s.j. genoemd worden.¹²

Ambrosius (kloosternaam), Petrus Henricus Euwens (Nijmegen 1868) volgde na zijn intrede bij de dominicanen hetzelfde opleidingstraject als Dahlhaus. Hij was na zijn priesterwijding (1893) korte tijd kapelaan in Rotterdam. Daarna vertrok hij naar de missie. Op Curaçao kwam hij in 1896 aan en bleef tot zijn dood (1934) aldaar als pastor werkzaam op dit eiland en op Bonaire.

Euwens was een begaafd schrijver en een goede amateurhistoricus. Talrijke bijdragen van hem in de jaren tussen 1907 en 1934 vonden hun weg in de *West-Indische Gids*. Daarnaast was hij redacteur van de toenmalige periodiek *Amigoe di Curaçao*, vaak kortweg *Amigoe* genoemd. Behalve het godsdienstig verleden – onder meer de missie van de paters jezuiteten in het begin van de achttiende eeuw – had Euwens ruime belangstelling voor politiek en geografie. Door latere historici wordt zijn werk vaak geciteerd.

Ook Mamertus Latour kan pionier van de Antilliaanse kerkgeschiedschrijving genoemd worden. Hij staat – naar huidige maatstaven opmerkelijk – niet als auteur vermeld op de titelpagina van het door hem geleverde *Geschiedenis der Missie van Curaçao* (1945). Omdat hij enkele periodes aan andere dominicanen (Volk en Brada) overliet voor herbewerking, wordt als auteursnaam 'Enkele Paters Dominicanen' vermeld. In feite was Latour de samensteller en belangrijkste schrijver. In 1950 verscheen onder zijn eigen naam een parochiegeschiedenis: *De parochie van Pietermaai. Een verhaal van strijd en overwinning*. Het jaar daarop publiceerde hij *Onze Bovenwindse Eilanden. St. Maarten, Saba, St. Eustatius*.¹³

Mamertus (kloosternaam), Henricus Jacobus Maria Latour (Den Haag 1900) trad in bij de dominicanen, deed ook zijn studies aan de ordesopleiding en vertrok na zijn priesterwijding naar Curaçao, waar hij in 1928 aankwam. Hij werkte daar als pastor, evenals op Sint Eustatius, Saint Barthélémy en op Bonaire. In 1960

Menno Brada o.p. (Deze en alle voorgaande foto's: Archief dominicanen te Berg en Dal)

repatrieerde hij en hij overleed in Rijkholt in Zuid-Limburg in 1972.

Latour was een zeer vruchtbaar schrijver. Het merendeel van zijn publicaties verscheen in het Nederlands. Zich baserend op vroegere documentatie wist hij op populaire, maar verzorgde wijze de geschiedenis van de gehele Antillen helder, compact, soms verhalenderwijs, voor het voetlicht te brengen. Ook al was hij een positivist en geen originele criticus, hij beheerste zijn materiaal en ging bij zijn compilaties selectief te werk. Wat in zijn moederland als 'het rijke roomse leven' bekend staat, gold bij de auteur *mutatis mutandis* ook voor de Nederlandse Antillen. Als kind van zijn tijd wilde hij ook de bevolking overzee deelgenoot maken van haar eigen rijke verleden. Latour was weliswaar behept met een klerikale visie, die wij in onze tijd niet meer zouden waarderen, maar zijn werk blijft toch goed leesbaar voor geïnteresseerden.¹⁴

Uitbreiding archiefonderzoek: Brada

Van ongeveer dezelfde generatie als Latour

was Menno Brada. Beiden zijn geestverwanten en nostalgisch van aard. Willibrordus (klooster-naam), Menno Jan Brada (Leeuwarden 1910) is na zijn intrede in de orde, filosofische en theologische studies, van 1937 tot zijn repatriëring in 1981 op het eiland Curaçao actief geweest. Hij was pastor en voorts secretaris en vicaris-generaal van het bisdom Willemstad. Ook hij was publicist op kerkhistorisch terrein. Na zijn repatriëring zocht hij te hooi en te gras naar onderwerpen uit de kerkhistorie, speciaal de kloostergeschiedenis in Nederland en liet menig boekje of brochure verschijnen. Hij overleed in Leusden in 1991.

Voor dit artikel, dat gaat over de West, is een zestal publicaties – naast meer dan vijftientig brochures over (figuren uit) met name de kerkgeschiedenis van de afzonderlijke eilanden – relevant: *Simon Bolivar en wij* (1952); *Brion 1782 - 1821* (1954); *Piar* (1955); *Prefect Cayseido 1715-1738* (1956); *Prefect Niewindt 1824-1842* (1956); *Bisschop Niewindt 1842-1857* (1957).¹⁵

Zonder overdrijving was hij een polygraaf, zeer belezen en bekend met archieven in Nederland, Italië (Rome), Spanje en Venezuela (Caracas).¹⁶ In zijn Curaçaose periode plaatste hij de Antilliaanse geschiedenis in een breed kader, waarbij politieke figuren zijn belangstelling hadden.¹⁷ Net zoals bij Latour stond bij Brada de katholieke zaak centraal. Volgens de Surinaams-Curaçaose historicus Ronald Donk zijn vooral geschikte katholieke personen studieobject voor Brada in diens artikelen en boeken.¹⁸ Deze zag ook een taaleemte in de toenmalige Nederlandse historiografie: Spaanstalige bronnen ontbraken. Maar we missen bij Brada in zijn beschrijving, zowel bij publicaties over de West als later over Nederland, helaas vaak bron- en literatuurvermeldingen. Daarmee ontbreekt de gewenste professionaliteit. De auteur geeft een overstelpende hoeveelheid informatie, waardoor de grote lijn vaak verloren ging.¹⁹ Hij kon moeilijk selecteren, kwam zelden tot rake typeringen en compacte resums, hoewel hij van de andere kant ook weer niet onkritisch was.

Meer dan zijn voorgangers heeft Brada de schijnwerpers gericht op de op Curaçao geboren Brion en Piar, die met Bolivar de Spaanse overheersing van Venezuela poogden te doorbreken. Ook Nederlanders, die het Spaans niet beheersen, kunnen met deze boekjes hun hori-

HISTORIA DI KÒRSOU KATÓLIKO

Un rekuento di Pader Hein Nooijen

Hein Nooijen op zijn laatste boek.

zon verbreden. Het management van de kerk, ook in sociaal opzicht, was als een historische schat, die ter inspiratie behouden moest blijven. Vandaar dat Brada zoveel mogelijk feiten vastlegde.

Brada heeft wel een lange lijst van literatuur samengesteld, maar bronvermelding bij de afzonderlijke boeken ontbreekt nagenoeg geheel, een en ander tot groot ongemak van Antilliaanse geschiedschrijvers. Aldus is er geen progressie in de stand van zaken, omdat het gissen blijft waaraan de gegevens ontleend zijn.²⁰ Toch is het met name Donk, die waardering heeft voor het werk van Brada: 'De Antilliaanse kerkgeschiedenis van 1499 tot 1824 is voor het grootste deel door Brada geschreven. Zonder zijn inzet en graafwerk zouden wij van veel gebeurtenissen en feiten nog niets geweten hebben, want hij had als pater dominicaan gemakkelijk toegang tot vele kerkelijke archieven.'²¹

Markant is tenslotte dat zowel zijn boeken als artikelen – in de voornamelijk Papiamentstalige *La Union* verschenen – in het Nederlands geschreven zijn, waarbij de kwaliteit van zijn moedertaal overigens te wensen overlaat. Bra-

da heeft er de Papiaments sprekende bevolking, waarvan er velen het Nederlands beheersen, niet mee gediend.

Eigen taal en cultuur: Nooijen

Die gerichtheid op eigen taal en cultuur is wel te vinden bij Hein Nooijen. Hij betreft, ook als selfmade man, in zijn werk vele elementen die wij nu zouden rekenen tot de culturele antropologie. Reginaldus (kloosternaam), Henricus Nooijen (Bakel 1919) verbleef na zijn wijding van 1947 tot 2008 op alle Benedenwindse eilanden als basispastor. Daarnaast was hij amateurarcheoloog en publicist. Tien jaar geleden repatrieerde hij en hij overleed in Nijmegen in 2017.

In het Nederlands leverde hij belangrijke bijdragen, waarvan de belangrijkste zijn: *Het volk van de Grote Manauere. De Indianen op de Gigantes-eilanden* (1979), *Tot memorie. Bartholomeus Senior en Bartholomeus Senior Junior* (1995) en *De slavenparochie van Curaçao rond het jaar 1750. Een demografie van het katholieke volksdeel* (1995).²² Maar zijn standaardwerk op het eind van zijn periode in de West was in het Papiaments: *Historia di Kòrsou katólíko. Un rekuento di pader Hein Nooijen* (2008).²³ Eerder schreef hij in het Papiaments enkele informatieve boeken over afzonderlijke eilanden²⁴ en zeer regelmatig, steevast in de landstaal, in het weekblad, later maandblad *La Union*.

Rustig van aard, maar ook gedreven had Nooijen een brede kijk op de Antilliaanse geschiedenis en wist hij ook grenzen te stellen. Zo had hij geen politieke interesse. Zijn horizon ging terug tot de oorspronkelijke bewoners, de Indianen, wier verleden hij verder ontgonnen heeft.²⁵ Steunend op de schouders van voorgaande dominicanen heeft hij daarnaast ook originele bronnen aangeboord zoals doopregisters en een memoriaal. Door hierop te focussen kwam de auteur tot nieuwe vergezichten. Met genoemde registers als achtergrond wist Nooijen de eilandbewoners stof aan te reiken en interesse te wekken voor hun eigen geschiedenis. Hij had er het geduld voor om families haarfijn uit te pluizen. Waar Latour en Brada nog het ambtelijke dominant op de voorgrond plaatsten, complementeerde Nooijen de belangrijke rol van het laïcaat in het katholieke kerkelijk leven in bepaalde periodes op de Beneden-

windse eilanden.²⁶ Dit is van cruciale betekenis geweest voor de continuïteit van de katholieke missionering in deze contreien. Zich baserend op doopregisters uit de achttiende eeuw inventariseerde hij 'demografische kenmerken van het katholieke volksdeel, vooral die van de slaven'.²⁷

Nooijen heeft – zoals boven reeds aangegeven – grotendeels in het Papiaments geschreven; sommige boeken zijn evenwel in het Nederlands. Zijn taal is ongeunsteld en begrijpelijk, wat wel het gevaar met zich meebrengt dat historische feiten gesimplificeerd worden zonder veel nuances. Deze eenvoud impliceert ook dat hij zich vaak van interpretatie onthoudt. Zijn schrijfstijl, waarbij de auteur de hoofdstukken vaak in brokstukken verdeelt in plaats van verhalen aaneen laat sluiten, maakt de lectuur niet altijd even boeiend. Brada's ultieme wens een complete compilatie van de katholieke historiografie van de Antillen te realiseren is hem niet gelukt,²⁸ maar Nooijen wel, getuige zijn laatste publicatie *Historia di Kòrsou katólíko*. Hoewel het hoofdeiland, Curaçao, daarin op de voorgrond stond, kwamen Bonaire en Aruba adequaat aan bod.

Nabeschuwing

Naarmate de tijd voortschreed, hebben dominicaanse kerkhistoriografen op de Nederlandse Antillen in de vorige eeuw hun werk steeds meer verbreed en verdiept. Beperkten ze zich aanvankelijk tot deelstudies, meer en meer verbreedden ze hun horizon. Na Dahlhaus en Euwens was het Latour, die zich als eerste – nog wel in het Nederlands – een poging waagde een volledig overzicht van de katholieke geschiedenis van deze eilanden te maken. Brada verdiepte dit materiaal met research in buitenlandse archieven en met de geschiedenis vanaf 1499, het jaar van het begin van de missionering. Nooijen ging terug tot vóór 1499, naar de oorspronkelijke bewoners van de eilanden. Bovendien kwam deze onlangs overleden pastor en historicus tot een betere compilatie van de katholieke historie van de Antillen. Dat hij ook ervoor koos om een groot werk in het Papiaments te schrijven, is een mooi eind aan een duidelijke progressie in de geschiedschrijving. Het is aan een nieuwe generatie Curaçaose, Arubaanse en andere historici en liefhebbers van de geschie-

denis uit het Caribisch gebied om dit bouwwerk verder te ontwikkelen.

Noten

- 1 Met dank aan Guus Bary voor zijn adviezen en commentaar op een eerder concept.
- 2 Joh. Hartog, *Geschiedenis van de Nederlandse Antillen*. 1. *Aruba, zoals het was, zoals het werd. Van de tijd der Indianen tot op heden*. 2. *Bonaire, van Indianen tot toeristen*. 3. *Curaçao, van kolonie tot autonomie*. 4. *De Bovenwindse eilanden. Sint Maarten, Saba, Sint Eustatius. Eens gouden rots, nu zilveren dollars*. 5. *Registerdeel en historische bibliografie bij de geschiedenis van de Nederlandse Antillen* (Aruba 1953-1961). Op kerkhistorisch terrein verscheen ook nog Johan Hartog, *Mogen de eilanden zich verheugen. Geschiedenis van het protestantisme op de Nederlandse Antillen* (Willemstad 1959).
- 3 Jacques van der Lee o.p., 'Pastoor Jacobus Putman in het licht van de kerkgeschiedschrijving van de voormalige Nederlandse Antillen', *Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis* 20 (2017) 56-63.
- 4 Jordanus Gijlswijk o.p. (Delft 1870 - Bloemfontein, Zuid-Afrika, 1944) werd na zijn verblijf op de Antillen op 7 juni 1921 benoemd tot apostolisch delegaat van Zuid-Afrika om er de godsdienstige en sociale situatie te inspecteren en stroomlijnen. Eind 1922 werd hij bisschop gewijd. Vanaf 1932 kwamen Nederlandse dominicanen naar Zuid-Afrika om te missioneren in het apostolisch vicariaat Kroonstad.
- 5 G.J.M. Dahlhaus, *Monseigneur Martinus Joannes Niewindt, eerste apostolisch vicaris van Curaçao. Een levensschets, 27 aug. 1824 - 12 jan. 1860* (Z.p. 1924; herdruk Amsterdam 2012).
- 6 Bij de brand in de binnenstad van Willemstad op 30 mei 1969 is ook het bisschoppelijk archief, inclusief de hele correspondentie van Niewindt, in vlammen opgegaan. Om die reden is het boek van Dahlhaus van onschatbare waarde. Zie Robert Rojer, *Vanuit de blauwzwarte diepte. Marcus Dahlhaus en Martinus Niewindt: een cultuur-historisch essay* (Rotterdam 1997) 39.
- 7 Rojer, *Blauwzwarte*, 11 en 85 gaat genuanceerd mee in de kritiek van auteurs ten aanzien van de term 'emancipator'. Hij spreekt terecht van 'debunking' en 'demystificatie' van Niewindt. Maar diens rol bij de voorbereiding van de afschaffing van de slavernij mag niet onderschat worden. Zie mijn boven aangehaald artikel: Van der Lee, 'Putman', 62, noot 7.
- 8 Bij Rojer wordt bijna een derde van zijn boek besteed aan Dahlhaus als artistiek begaafd persoon: Rojer, *Blauwzwarte*, 15-35. De bevoegenheid heeft zonder enige twijfel sporen nagelaten in diens boek over mgr. Niewindt.
- 9 De wetenschappelijke en de artistieke merites van zijn boek stemmen niet met elkaar overeen. Voor Dahlhaus is Niewindt boven alle kritiek verheven. De auteur interpreteert weinig. De 'agressief fanatieke' benadering van zijn studieobject was courant in zijn tijd. Zie Rojer, *Blauwzwarte*, 11, 39 en 79.
- 10 Rojer, *Blauwzwarte*, 29, noot 16, en 77.
- 11 [A. Euwens e.a.], *Gedenkboek Nederland-Curaçao 1634-1934. Uitgegeven ter gelegenheid der herdenking van de drie-honderdjarige vereeniging van Curaçao met Nederland* (Amsterdam 1934). A. Euwens, *De naam Curaçao. Haar historie, oorsprong en betekenis. Een nagelaten studie*. H.M. Hulsman (ed.) (Amsterdam 1936).

- 12 P.A. Euwens, 'Godsdienstige toestand van Curaçao. In de eerste eeuw (1634-1742) van het Hollandsch bestuur. 1. Curaçao onder de plakaten', *Historisch Tijdschrift* 9 (1930) 317-337. P.A. Euwens, 'Godsdienstige toestand van Curaçao. In de eerste eeuw (1634-1742) van het Hollandsch bestuur. 2. Bekeering der neger-slaven', *Historisch Tijdschrift* 10 (1931) 103-126. P.A. Euwens, 'Godsdienstige toestand op Curaçao. De katholieke missie van Curaçao onder de Paters Jezuïeten (1) 1704-1713. Pater M.A. Schabel s.j.', *Amigoe di Curaçao. Weekblad voor de Curaçaosche eilanden* (9 juli 1938). Een mogelijk tweede deel heb ik niet kunnen achterhalen. Ik baseer me op de informatie van Wim Rutgers. Zie hierover Van der Lee, 'Putman', 62-63.
- 13 [M.D. Latour (red.)], *Geschiedenis der missie van Curaçao* ([Curaçao 1945]). M.D. Latour, *De parochie van Pietermaai. Een verhaal van strijd en overwinning* (Curaçao 1950). M.D. Latour, *Onze Bovenwindse Eilanden. St. Maarten, Saba, St. Eustatius* (Willemstad 1950).
- 14 Aldus Willibrordus M. J. Brada in de necrologie van Latour: *Bulletin voor Nederlandse dominikanen* [interne ordesperiodiek] 7/3 (1972) 10. Volgens Brada treft het verwijt, dat L.J. Rogier maakte, dat de kerkgeschiedenis vaak meer een geschiedenis is van de bewoners van een pastorie dan die van de parochianen, zeker Mamer-tus Latour.
- 15 [W.] Brada, *Simon Bolívar en wij* (Willemstad 1952). W. Brada, *Brion, 1782-1821* (Willemstad 1954). W. Brada, *Piar* (Willemstad 1955). W. Brada, *Prefect Caybedo 1715-1738* (Curaçao 1956). W. Brada, *Prefect Niewindt 1824-1842* (Curaçao 1956). W. Brada, *Bisschop Niewindt 1842-1857* (Willemstad 1957). Een aantal van de boekjes van Brada is verzameld in een bundel: W. Brada o.p., *Varia opuscula* (Z.p., z.j.).
- 16 Dat er archieven in Coro waren, staat wel vast, maar of die verhuisd zijn naar Caracas en Brada dus alleen in Caracas is geweest, heb ik niet kunnen achterhalen.
- 17 Berg en Dal, Provinciaal Archief van de Dominicanen ((lopende zaken), dossier Servais Braham (1926-2014), Brada, kerkhistoricus van de Antillen, p.2. Dit dossier wordt te zijner tijd overgebracht naar Sint Agatha, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, collectie dominicanen.
- 18 Volgens Donk (zie Provinciaal Archief, Dossier Braham, p.3) uitte Brada veel kritiek op de protestanten en op verschillende gouverneurs in de negentiende eeuw, omdat zij de katholieke bisschoppen tegenwerkten. Zelfkritiek inzake zijn eigen kerk kende hij nauwelijks. Donk noemt hem partijdig en een 'verdediger van het geloof'.
- 19 Aldus Hein Nooijen, *Historia di Kòrsou Katóliko. Un re-kuento* ([Willemstad] 2008) 316. Hij wijt dit aan Brada's snelle manier van schrijven.
- 20 Piet Struik o.p. resumeert in zijn 'In memoriam Menno Brada', *Bulletin O.P. voor dominicanen van de Nederlandse provincie* 26/4 (1991) 46 compact diens wijze van werken: 'ongeremde en ongetemde haast. Publicaties zijn slordig en slecht onderbouwd: dat moeten anderen later maar uitzoeken, hij heeft enkele aanduidingen uiteengezet'.
- 21 Zie boven: Provinciaal Archief, Dossier Braham, p. 3.
- 22 R.H. Nooyen, *Het volk van de Grote Manare. De Indianen op de Gigantes-Eilanden* (Willemstad 1979). R.H. Nooyen, *Tot memorie. Bartholomeus Senior en Bartholomeus Senior Junior* (Curaçao 1974). R.H. Nooijen, *De slavenparochie van Curaçao rond het jaar 1750. Een demografie van het katholieke volksdeel* [Report of the Institute of Archaeology and Anthropology of the Netherlands Antilles 11] ([Willemstad] 1995).
- 23 Nooijen, *Historia*.
- 24 Te noemen zijn: R.H. Nooyen, *Cornelis Marten y Cien Anya di Bonaire* (Z.p 1959). R.H. Nooyen, *Historia di Alto Vista* (Z.p. [1962]). R.H. Nooyen, *Millefori di Aruba* (Z.p. 1965). R.H. Nooijen, *Isla di Papa Cornés* (Kralendijk 1985). Er is net als bij Brada bibliografisch verwarring over de plaats van uitgave. Van de eerste drie zijn de boeken gedrukt bij het Sint Gregoriushuis in Zelst.
- 25 Zie Nooyen, *Het volk* en de vrij lovende recensie van Carel de Haseh in de weekendbijlage van de Antilliaanse krant *Amigoe*, 'Ñapa' (13 maart 1981) 2.
- 26 Over de Antilliaanse godsdienstige autonomie: R.H. Nooijen, 'Kerk op eigen initiatief', *De Bazuin* 66 (25 november 1983) 3-4.
- 27 Aldus het (ongepagineerde) voorwoord van Nooijen, *De slavenparochie*.
- 28 Nooijen, *Historia*, 316.

Jacques van der Lee o.p. (1939) *dominicaan en oud-missionaris op de toenmalige Nederlandse Antillen, met name Aruba, is sedert 2010 archivaris van de Nederlandse provincie der dominicanen in Berg en Dal. Hij is mederedacteur van 'Dat gekke volk daar'. 375 jaar dominicanen in De Goorn onder redactie van Guus Bary e.a.(De Goorn 2011) en schreef daarin zelf 'Avenhorn en De Goorn. Kerkelijke ontwikkelingen tot 1985'. (archivaris.op@gmail.com).*